

STEM VAN DE STILTE

Elisabeth Riphagen

Inkijkexemplaar

STEM VAN DE STILTE

Elisabeth Riphagen

Eerste druk 2020
Copyright © Elisabeth Riphagen

Omslag vormgeving Ambilicious | Probeeld
Omslag foto Tim Hamoen, archief Marco Hamoen

Binnenwerk vormgeving Ambilicious
Redactie Inanna van den Berg | Ambilicious

Copyright © 2020 Ambilicious, Breda

ISBN 978-94-93210-33-2 | NUR 301
www.ambilicious.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

STEM VAN DE STILTE

Kom vanavond met verhalen
hoe de oorlog is verdwenen
en herhaal ze honderd malen
alle malen zal ik wenen.

'Vrede', uit de bundel: "Uit slaapwandelen", 1957 Leo Vroman

Een leven zonder geluid
is ademen zonder hartslag

Cor Hamoen 1984

Voorwoord

Het boek “Stem van de Stilte” is een vervolg op het boek “Leven in Stilte”. Dit laatste boek is ontstaan uit de vraag naar de wezenlijke stem van mijn vader. Het verschil met het eerste boek “Leven in Stilte” is dat in het tweede boek “Stem van de Stilte” ingegaan wordt op de diepere lagen van mijn vaders leven. Het unieke is dat de boeken los van elkaar te lezen zijn.

Niet alleen is de stem hoorbaar in de verhalen die hij vertelt tegen de achtergrond van twee wereldoorlogen, maar ook is de stem voelbaar in de laatste drie maanden van zijn leven, waarin hij afscheid neemt.

Op het moment dat de artsen hem nog enkele maanden geven, pakt hij zijn pen op. Zittend aan de keukentafel brengen mijn vader en ik uren schrijvend en pratend door.

De diepste herinneringen, geheimen en gebeurtenissen vertrouwt hij mij toe. Dit gaat niet zonder tranen. De laatste maand brengt hij in bed door met een recorder. Het is een bijzondere tijd, waarin mijn vader mij de vrijheid geeft om alles op te schrijven, ook de pijnlijke confrontaties met zijn verleden en zijn proces van afscheid nemen en sterven.

Mijn echtgenoot Gerrit heeft het verhaal vele malen gelezen, gecorrigeerd en kritiek gegeven. Hij heeft mijn vader gekend en dat was een rijke en waardevolle aanvulling.

Gesuino Poddighe, met wie ik al tientallen jaren bevriend ben, is met grote toewijding mijn mee-lezer geweest. Met zijn kritische blik en met zijn scherpe taalkundige professie heeft hij mij van het begin tot het eind van commentaar voorzien.

Ik bedank mijn lieve vriendin Maria Boonzaaijer. Zij is auteur en ik bewonder haar prachtige poëtische schrijfstijl. Bij haar kan ik altijd terecht met mijn vragen.

Met grote liefde en toewijding heeft mijn jongste broer Gerard onze vader de laatste maanden van zijn leven verpleegd en verzorgd. Hoewel hij nu in Canada woont, leeft hij intens mee. Aan hem draag ik dit boek op.

Een groot dankjewel aan de proeflezers van mijn manuscript.

Meta du Crocq-Boonstra wil ik als mee-lezer bedanken voor haar scherpe opmerkingen en inzichten.

Inanna en Peter van den Berg. Inanna met wie ik een zielsrelatie onderhoud en die met toewijding en liefde mij inspireert om de diepere lagen van het leven woorden inhoud en vorm te geven.

Samen zijn we aan het avontuur begonnen en het heeft ons gebracht naar een boek waar de "Stem van de stilte" in oplicht.

Dank voor jullie waardevolle reacties.

Elisabeth Riphagen

Oktober 2020

*Voor mijn jongste broer Gerard Hamoen,
die ik zeer lief heb.*

PROLOOG

Het is vrijdag 21 september 1984. Een kille nazomerse dag. Mijn vader en ik fietsen samen door het boerenlandschap. Ik zie dat hij bibbert en reik hem mijn sjaal aan.

Hij knikt als teken dat hij er blij mee is. Alles tussen ons gebeurt zonder woorden. Mijn stem heeft hij nog nooit gehoord; hij is doof.

Bij een bankje heft hij zijn hand op. Ik rem, stap van de fiets af en ga naast hem staan. Het valt me op dat mijn vader hijgt. Dit heb ik nooit eerder gehoord. Ik heb een krachtige en werklustige vader.

Hij wijst naar het bankje aan de kant van de weg. Terwijl we naar het bankje lopen vraag ik me af of hij moe is.

Hij haalt een witte zakdoek uit zijn broekzak en snuit zijn neus. De paarse adertjes in zijn gezicht zwellen op. Met een zachte blik in zijn ogen kijkt hij me aan en met zijn hand trekt hij me naar het bankje.

Er is iets vreemds aan mijn vader. Ik voel het. Hij is anders dan anders.

Grauwe wolken jagen voorbij. Mijn vader is een natuurliefhebber. Hij heeft zijn kinderen veel verhalen over de natuur verteld. Toch heeft hij bij mij de liefde voor de natuur niet kunnen overbrengen. Wel de liefde voor mensen.

Voorzichtig pakt hij mijn hand en zegt met zijn doofachtige stem: 'Ik wil je iets vertellen.'

Mijn vader hoort zijn eigen stem niet in zijn hoofd. Misschien dat daarom mensen vreemd opkijken als hij praat. Zijn stem klinkt te hoog, de toon iets te gelijkmatig en strak. Er zitten geen modieuze accenten en stiltes in zijn stemgeluid. De taal die hij gebruikt klinkt somber en heeft geen maat. Ik ben eraan gewend en neig mijn gezicht naar hem toe.

Hij zegt: 'Ik ben ziek.' Ik schud zachtjes mijn hoofd. 'Ik ben echt ziek,' zegt hij opnieuw. Aan de overkant van de weg lopen een man en een vrouw. Ze hebben hun armen diep in elkaar gestoken en houden er stevig de pas in. Hun aangeliënd hondje houdt hen amper bij.

Ik maak met mijn hand een schrijfbeweging naar mijn vader.

Hij begrijpt het en haalt uit de binnenzak van zijn regenjas een schrijflei. Hij legt het ding op mijn schoot. Met een plastic pennetje schrijf ik op de lei.

‘Wie zegt dat u ziek bent? U ziet er helemaal niet ziek uit! Wel mager maar dat bent u al een paar maanden.’

Mijn vader leest de lei, trekt deze met een schuifje schoon en beantwoordt mijn vraag met zijn stem: ‘Moeder en ik zijn naar de huisarts geweest en die heeft ons doorgestuurd naar de specialist in het ziekenhuis in Leiden.’ Ik wijs naar zijn maag. Hij heeft al enkele keren een maagzweer gehad. Hij schudt zijn hoofd: ‘Uitgezaaide prostaatanker.’ Ik schrik, mijn hart slaat dubbel. Het besef dat mijn vader dood zou kunnen gaan dringt diep tot mij door. Hij is achtenzeventig. Mijn vader gaat dood, giert het door mij heen. Ik wil door hem getroost worden en leg mijn hoofd op zijn schouder. Zo zitten wij samen op het bankje dicht tegen elkaar aan, ieder met zijn eigen gedachten. Nu begrijp ik waarom er een verdrietige trek op moeders gezicht lag, waarom ze me nauwelijks begroette toen ik binnenkwam. Na een minuut of vijf staan we op en fietsen naar huis.

Thuis staat mijn moeder bij het aanrecht, ze kijkt me betekenisvol aan.

‘Ik weet het,’ zeg ik zacht en geef haar een kus.

Mijn vader loopt door naar de woonkamer, terwijl ik samen met mijn moeder koffie en thee zet. Het blijft stil tussen ons, een zware lege stilte. In de woonkamer zit mijn vader op zijn vertrouwde plekje aan tafel en wij schuiven bij. Zoals gewoonlijk pakt mijn moeder het koekblik en deelt een speculaasje uit. Dan gaat ze zitten. Ze friemelt aan de nagels van haar vingers en heeft een neergeslagen blik.

‘We zijn bij de oncoloog geweest. Vader heeft nog hooguit drie maanden te leven,’ zegt ze met een van moeheid verwrongen stem. ‘Zijn maag, slokdarm en darmen zijn aangetast. Geen bestraling, geen chemokuur, geen medicijn zal helpen. Nog even en dan zal hij ook niet meer kunnen eten.’

De klok tikt en uit het oog van mijn moeder valt een traan. In de blik van mijn vader bespeur ik geen spoor van angst. Hij blijft de vader zoals ik hem ken: rustig, alert, liefdevol, scherp en aandachtig. Met zijn lange vingers drukt hij zijn bril hoger op zijn neus. Hij kijkt ons alle twee vragend aan.

‘Wat wil jij opschrijven?’ vraagt hij en schuift de lei naar mij toe. Het duurt even voor ik met trillende vingers opschrijf: ‘Papa, het is een prachtige leeftijd, toch schrik ik hier erg van. Drie maanden zijn kort. U heeft nog zoveel te vertellen. Stop met alles en probeer uw levensverhaal op te schrijven of te vertellen. Ik leg ook alles aan de kant en zal u helpen met het verhaal.’

Ik geef hem de lei. ‘Ik had het veel eerder moeten doen,’ zegt hij. ‘Als jij mij helpt zal ik vandaag nog met mijn levensverhaal beginnen. Ik wil direct aan de slag. Drie maanden is kort,’ zegt hij en staat op.

Voor mijn moeder gaat het allemaal te snel. ‘Wat ben je van plan? Ga toch eerst eens rustig zitten,’ maakt ze hem met gebarentaal en beweeglijke lippen duidelijk.

Mijn vader schudt zijn hoofd. ‘Ik ga samen met mijn dochter naar het dorp. Ik wil een schrijfblok kopen, een vulpen, een potje inkt en een elektrische schrijfmachine.’

Mijn moeder kijkt hem met open mond aan en hakkelt: ‘Een schrijfmachine?’ ‘Ja, als je iets doet, moet je het goed doen. Onze dochter wil mij helpen en daar ben ik blij om.’

Als ik tegen de avond in mijn rode Panda naar huis rijd, besef ik dat dit schrijfproject mijn vader te pakken heeft. Het wordt zijn nieuwe passie en drukt het onheilsbericht naar de achtergrond.

Een week later belt op een middag een medewerker van een ziekenhuis in Leiden. ‘Ik verbind u door met de afdeling interne geneeskunde,’ zegt de stem. Het is even stil.

Na een klik hoor ik een donkere stem: ‘U spreekt met dr. van Beusekom, de internist van uw vader. Spreek ik met de dochter van meneer Hamoen?’

Ik bevestig zijn vraag.

‘Mag ik u een vraag stellen?’ vervolgt de internist. ‘Waarom bezwaart u uw vader met een moeilijke opdracht?’

‘Wat bedoelt u?’ vraag ik met onvaste stem.

‘Het gaat over het schrijven van het levensverhaal van uw vader. Op zich prachtig, maar uw vader is ernstig ziek en heeft de ruimte nodig om naar zijn einde toe te kunnen leven.’

Ik schrik. Heeft mijn vader geklaagd? Vindt hij het te moeilijk? Heb ik hem opgezadeld met een moeilijke klus? Het is het laatste wat ik zou willen. ‘Ik verzoek u het hele project terug te draaien. Ik hoor nog van u.’

De verbinding wordt verbroken en ik hap naar adem. Ik begrijp er niets van en ben ontdaan. Mijn vader is geen man om achter mijn rug om te klagen. Hij kwam zelf met het idee om een typemachine te kopen. Hij leek zo enthousiast.

De volgende dag breng ik de kinderen naar school en rijd door naar mijn ouders. Ik voel me onrustig en heb nauwelijks geslapen. Vanaf het tuinpad zie ik ze aan de grote tafel zitten.

Mijn vader gebogen over zijn nieuwe schrijfblok. Hij is zo geconcentreerd dat het puntje van zijn tong uit zijn mond hangt. Mijn moeder breit een zwart-wit-rode Mickey Mouse voor één van haar kleinkinderen. Ik tik op het raam en mijn moeder komt me blij tegemoet lopen. Als ik bij hen aan tafel zit, merk ik niets van boosheid. De grote schok van verdriet dat zo onverwachts over hen gevallen was, heeft plaats gemaakt voor kalmere bedruktheid. Sterker nog, er ligt een vreugde over vaders gezicht en met een brede glimlach wijst hij naar de geschreven vellen papier.

Even aarzel ik. Toch leg ik een briefje voor hem neer, dat ik gisteravond heb geschreven.

Lieve papa, gisteren werd ik door uw internist gebeld. Hij nam het mij min of meer kwalijk dat ik u aan het schrijven heb gezet. Hij verzoekt mij het project terug te draaien. Vindt u het niet fijn om dit te doen? Waarom heeft u bij de internist geklaagd? U hoeft het niet te doen. Het leek me alleen fantastisch als u alles over uw leven op schrift zette. U bent de enige die dit in onze familie kan. U bent een verhalenmens. Als u het niet doet gaat er een hele geschiedenis verloren. U moet beslist niet het gevoel hebben dat ik u onder druk heb gezet.

Uw dochter.

Mijn vader kijkt op en zoekt met zijn rechterhand zijn oor. Dat doet hij altijd als er een moeilijk dilemma op de loer ligt. Hij kijkt naar mijn moeder en schuift het briefje haar kant op. Het gezicht van mijn moeder staat ondoorgroendelijk, terwijl ze met haar zakdoek onophoudelijk aan haar neus wrijft. Moeder kan theateraal zijn.

‘Kind,’ zegt mijn vader, ‘dit is een misverstand. Moeder en ik hebben kort met de internist gesproken. Hij vroeg hoeveel kinderen wij hadden en toen vertelde ik dat jij als enige dochter dol op mijn verhalen bent. Dat dit de laatste kans van mijn leven is om mijn levensgeschiedenis vast te leggen. De man vroeg mij of ik wist wat een laatste fase betekende. Of ik mij bewust

was dat ik heel erg ziek ben. Ik vertelde hem dat mijn vertrouwen groot is en dat ik mij nog sterk en vitaal voel. Daarna zijn we uit elkaar gegaan.' Ik voel me opgelucht en kijk naar zijn schrijfblok. Mijn moeder ziet me kijken.

'Hij doet niets anders dan schrijven,' zegt ze. 'Het lijkt wel alsof er een dijk is doorgebroken. Na zijn ontbijt gaat hij achter de tafel zitten en schrijft uren zonder pauze.' Dat is het voordeel als je doof bent. Je wordt niet uit je concentratie gehaald door geluiden of gesprekken van anderen.

'Is het echt niet te zwaar voor vader?' vraag ik haar.

Ze schudt haar hoofd. 'Nee, misschien is het juist goed voor hem. Je weet dat hij een rusteloze ziel heeft.'

Ik pak zijn lei. 'Neemt u wel tijd voor u zelf? U hoeft zich geen zorgen te maken over de tijdsindeling. U schrijft wat naar boven komt en ik zal proberen er een boek van te maken. U hoeft ook niet op taal of stijl te letten. Als het te vermoeiend is om te schrijven neem ik uw stem op een bandje op. U hoeft dan alleen maar te spreken.' Ik schuif de lei over het antiek geweven Perzisch tafelkleed de kant van mijn vader op. Hij leest, staat op en omhelst mij.

'Ik ben blij dat ik nu tijd heb om te schrijven. Ik wilde het altijd al doen. Jij helpt me en dat maakt dat ik het met plezier doe.'

Mijn vader is een aanraakbare man. Hij knuffelt graag en heeft mij altijd met veel gemak een kus gegeven. Mijn moeder daarentegen is veel afstandelijker. Een kus geeft ze niet gemakkelijk en een ander aanraken zie ik haar nooit doen.

Ik kijk om me heen en verbaas me over de keurig opgeruimde kamer. Meestal liggen er stapels boeken op de tafel en slingeren er overal kranten rond. Aan de wand hangen een paar vertrouwde taferelen van een boerenlandchap.

Mijn vader ziet dat de ogen van mijn moeder niet droog zijn en zegt: 'Voor moeder is het niet gemakkelijk. Ze is altijd het luisterend oor van mijn leven geweest en nu krijgt ze er een taak bij. Ze moet me gaan verzorgen.'

Hij legt een brief voor me neer. 'Deze heb ik gisteravond geschreven. Het is een brief aan de luisteraars van de kerktelefoon. Zou jij hem willen lezen?' Ik kijk mijn moeder aan. Er ligt een diepe gemoedsrust op haar gezicht. Met zijn geamuseerde beheerste blik knikt mijn vader mij toe. 'Toe maar, lees hem maar.' Ik haal diep adem en zet mijn kopje thee op tafel.

Op de achtergrond tikt de oude koekoeksklok de tijd langzaam weg. Tijdens het lezen voel ik de tranen achter mijn oogleden branden. Ik geef de brief terug en het blijft een tijd stil. 'Lieve papa toch,' zeg ik met zachte stem.

‘Lieve papa en mama, jullie wacht een moeilijke tijd. Het is een mooie en ernstige brief. Honderden mensen zullen schrikken van het bericht. U bent een zeer geliefd mens.’

Mijn moeder zucht diep. ‘Vooral vaders wijsheid wordt zeer gerespecteerd,’ zegt ze zacht.

‘Mooi wat u schrijft papa: ‘Ik ben als een boom met een kruisje in het park of het bos. De boom zal geroid moeten worden. Mijn leven draagt een kruisje. Maar is dat niet met ieders leven?’

Mijn vader knikt en zegt: ‘Ik ben niet getroffen door het blinde noodlot. Integendeel, er is een God die van mij houdt.’

‘En,’ zeg ik erachteraan, ‘dichters zeggen dat een mens pas voor de tweede keer sterft als er niemand meer is die zich hem herinnert.’

‘Precies,’ zegt mijn vader. ‘Mijn leven zal niet stoppen. Dood is geen einde, geen afwezigheid van leven. Nee, het zal een krachtige oceaangolf van koelte zijn.’

Dinsdag 2 oktober 1984

Op deze stille middag rijd ik naar mijn ouders en parkeer de auto achter hun huis. Stilletjes loop ik hun tuin in. Het is een koude herfstdag. Door de gordijnen van het raam zie ik ze samengebogen over de tafel zitten. Twee oude mensen in het herfststij van hun leven. Ik doe een stap naar voren en steek de sleutel in het slot van de keukendeur. Mijn ouders kijken blij als ik de kamer binnenloop. Op de tafel liggen drie fotoboeken met oude vergeelde foto's. Er kruipt een lichte opwinding in mij omhoog als ik de eerste uitgetypte pagina's voor mijn vader neerleg. Zal hij het mooi vinden? Zal hij net zo enthousiast zijn als ik? Gespannen kijk ik naar zijn gezicht; zijn ogen bewegen zich langs de regels. Hij pakt mijn handen en kijkt mij met zijn ogen liefdevol aan. Zijn stem verraadt emoties. Hij kan nauwelijks geloven dat ik samen met hem een boek wil schrijven. Dan pakt hij zijn pen en begint bij zijn ouders.

1899 - 1906

In de beschuttende ochtendschemering van 27 oktober 1899 liepen mijn ouders Cornelis Hamoen en Aaltje Burggraaf naar het gemeentehuis in Woerden. Deze dag zouden ze in het huwelijk treden.